הרב יגאל קמינצקי

האם שבט לוי וכל מי ש'תורתו אומנותו' פטורים מגיוס לצבא?

עיון בשיטת הרמב"ם[1]

נושא גיוסם של תלמידי ישיבה ומי ש'תורתו אומנותו' לצבא מורכב הוא, ואין בכוונתנו במסגרת מאמר זה להקיף את כל צדדיו. ברצוננו להתמקד בטיעון אחד שמוזכר בפי רבים לפטור תלמידי ישיבה מגיוס, שנסמך על דברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל (פי"ג הלכות י-יג). בכוונת מאמר זה לטעון שפרשנות זו בדברי הרמב"ם בעייתית ודומה כי היא אינה יכולה לשמש מקור לפטור גורף משירות צבאי של אלה ש'תורתם אומנותם'. דברינו שלהלן יתמקדו בבירור ובליבון דברי הרמב"ם כשלעצמם, תוך נתינת הדעת לפרשנויות שונות, מגוונות ורבות, שאמרו בו נושאי-כליו ופרשניו, במישרין ובעקיפין, לבירורן ולליבונן.

כתב הרמב"ם שם (ההדגשות שלי: י"ק):

[י] כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען, וכן הן מוזהרין שלא יטלו חלק בביזה **בשעה שכובשין את הערים,** שנאמר לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל.

[יא] יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות ובביזתן ככל ישראל.

[יב] ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם **לא עורכין מלחמה כשאר ישראל** ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברך ה' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך.

[יג] ולא שבט לוי בלבד אלא **כל איש** ואיש מכל באי העולם **אשר נדבה רוחו** אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים **ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים** אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי.

1. תודה לרב פרופ' נריה גוטל על העריכה ועל ההערות המחכימות.

בחזרה לעמוד התוכן

א. שאלות וקושיות על דברי הרמב"ם

דברי הרמב"ם מוקשים, ויש לשאול כמה שאלות על דבריו:

1) מאיזו מלחמה פוטר הרמב"ם את שבט לוי? אם הכוונה היא למלחמת מצווה, הרי הרמב"ם עצמו הורה בהלכות מלכים (פ"ז ה"ד):

> במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה, במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה **הכל** יוצאין ואפילו **חתן מחדרו וכלה מחופתה.**

והרמב"ם הגדיר (שם, פ"ה ה"א):

> ...ואי זו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת **שבעה עממים** ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם... מלחמת הרשות היא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

משמע שלמלחמת מצווה, כולל מלחמת כיבוש הארץ – **הכול** יוצאים והכול חייבים בה, אפילו חתן לאחר חופתו, שהתורה פטרה אותו ממלחמת רשות: 'נקי יהיה לביתו שנה אחת'. גם הוא חייב לצאת למלחמת מצווה. אם כך הדבר, הרי דומה שקל וחומר הדבר ביחס לשבט לוי, שלגביו לא מצינו שהתורה פטרה אותו **במפורש** מאיזו מלחמה שהיא, וודאי שבמלחמת מצווה גם הוא חייב.

ואם את נפשך לומר שכוונת הרמב"ם אינה אלא למלחמת רשות, שממנה, ורק ממנה, אכן בני שבט לוי פטורים, דבר זה קשה מאוד לאמירה, לפי שלשון הרמב"ם וסגנונו מורים בעליל ששבט לוי שותף גם למלחמה זו. כך מצינו ברמב"ם (שם, פ"ז ה"ח)**:**

> המחזיר את גרושתו, והמארס אשה האסורה עליו, כגון **אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט,** ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתין, אינו חוזר.

וכן כתב הרמב"ם במקום אחר (שם, פ"ח ה"א):

> חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר... וכן בועל אשה בגיותה אם תקפו יצרו... **הכהן מותר ביפת תואר** בביאה ראשונה...

כלומר בהלכות אלה מוזכרים כהנים והלכותיהם: כהן גדול ואלמנה, כהן הדיוט וגרושה וחלוצה, וכן כהן ביפת תואר. והנה על כורחך המדובר כאן הוא במלחמת רשות, שהרי דין החוזרים מהמלחמה קיים רק במלחמת רשות, וכן ההיתר לבעול אשת יפת תואר נאמר בעיקרו במלחמת רשות,[2] ובכל זאת כתוב מפורשות שהכהנים לוקחים בה חלק! אלא שאם כך הדבר, ולפי הרמב"ם שבט לוי אכן יוצא למלחמת מצווה ולמלחמת רשות כאחד, יש להבין את האמור בסוף הלכות שמיטה, וצוטט לעיל: מאיזו מלחמה הרמב"ם

2. ובמלחמת מצווה קיימת מחלוקת. כך עולה מהשוואה בין דברי הרמב"ם, בהל' מלכים פ"ח ה"ב, שלא חילק בין סוגי מלחמות, ובין רש"י על התורה תחילת פרשת כי תצא (ע"פ הספרי, שם, פיס' ריא) ורש"י, סוטה לה ע"ב, וכן תוס', סוטה לו ע"א ד"ה כמאן, מהם עולה שרק במלחמת הרשות הכתוב מדבר; וראה סמ"ג, עשין קכב; דרך מצוותיך (למשל"מ) סוף ח"ד; מנחת חינוך, מצוה תקלב; תולדות אדם, על הספרי שם, ועוד; וראה בספר באהלי יעקב (פרבשטיין), ח"ה (דברים), לפרשת ואתחנן, עמ' קטו-קיט, סיכומי דברים (הערת נג).

בחזרה לעמוד התוכן

כן פוטר אותו? ובאמת ראיתי שהובא בשם הגרי"ז סולובייצ'יק שכך הוא מקשה, ואף נשאר בצ"ע.

2) בהלכה י"ב (הל' שמטו"י שם) רואים שהטעם ששבט לוי פטור ממלחמה ואינו מקבל נחלה וביזה הוא ששבט זה הובדל לעבוד את ה'. בשל כך שבט זה אינו שייך, ככלל באופן גורף, לעניינים חומריים אלא רק להיבטים רוחניים. לעומת זאת מהלכה י"א עולה שבחו"ל הוא דווקא מקבל נחלה וביזה, משמע שעקרונית הוא כן שייך גם לעניינים חומריים כולל יציאה למלחמה!

3) מדוע הביא הרמב"ם הלכה זו של פטור שבט לוי ממלחמה בהלכות שמיטה ויובל, ולא בהלכות מלכים ומלחמותיהם?

4) בהלכות מלכים (פ"ז, ה"ג) מציין הרמב"ם את דברי משוח המלחמה: 'מי האיש אשר בנה בית חדש וגו'', והוא מונה ומפרט את כלל הפטורים. מדוע במסגרת זו הרמב"ם כלל אינו מזכיר את פטור שבט לוי, שאינו נמנה ומוזכר בין הפטורים מעורכי המלחמה?

ב. יישוב השאלות והסתירות בדברי הרמב"ם

בספר 'שבת הארץ עם תוספת שבת' על הלכות שמיטה ויובל, בהוצאת מכון התורה והארץ (פי"ג הי"ב), מובא לקט של תשובות שניתנו לקושיות הנ"ל. נבחן אותן אחת אחת.[3]

1. יש להבחין בין מלחמת מצווה לבין מלחמת רשות. במלחמת מצווה הכול יוצאים, ולא נפטרו בני שבט לוי אלא ממלחמת רשות. כך כתבו הרב יוסף אלקלעי בספר 'אמר יוסף', בספר 'חבלים בנעימים' ובספר אבני חפץ'.[4] ואולם הדברים קשים, שכן ראינו לעיל בדברי הרמב"ם שגם במלחמת הרשות הכהנים חייבים![5]

2. בספר 'אבני חפץ'[6] כתב לדעת המרדכי שיש להבחין בין כהנים לבין לוויים. הכהנים אכן פטורים, וזאת בשל חשש מטומאת מת, אבל הלוויים, שאינם אסורים בטומאת מת,

3. יצוין שהתורה לא פטרה במפורש את שבט לוי ממלחמה. בדברים יח, א-ב נאמר: 'לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל, אשי ה' ונחלתו יאכלון. ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו, ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו'. ובספרי דברים, פרשת שופטים, פיסקא קסג, דרשו זאת כך: 'לא יהיה לכהנים וכו'... חלק – זו ביזה. ונחלה, זו נחלת הארץ. אשי ה', אלו קדשי מקדש. קדשי הגבול מנין, תלמוד לומר ונחלתו יאכלון'. וכן בבמדבר יח, כ-כד נאמר: 'ויאמר ה' אל אהרן, בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם, אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל. ולבני לוי, הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה, חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד. ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות. ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם, חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה. כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה'. בשל כך ניתן למצוא בין הפרשנים עמדות קוטביות בין אלה שמחייבים את שבט לוי כמעט בכל המלחמות ובין אלה הפוטרים אותו מכולן.
4. ספר אמר יוסף, הל' מלכים פ"ז ה"ד; ספר חבלים בנעימים סי' קלב ד"ה וכ"כ; ספר אבני חפץ, סי' צ, אותיות ז-ח.
5. עי"ש בתוספת שבת, שיש ניסיונות לתרץ קושיה זו, ונדחו.
6. ספר אבני חפץ, סי' צ אות ט, בדעת המרדכי, גיטין סי' תלב.

בחזרה לעמוד התוכן

אכן חייבים בהשתתפות בכל המלחמות. ועוד הוסיף שם שכהן משוח מלחמה היה חוזר לביתו לאחר סיים לומר את דבריו. ואולם הבחנה חדשנית זו שבין כהנים ללוויים קשה, וזאת בשל כמה וכמה טעמים.

א) לא מצאנו כל מקור לחלוקה כזו בין כהנים ללוויים במלחמה, גם לא בדברי המרדכי ששימשו לו בסיס.

ב) יתרה מזו, מפורשות מצינו בדברי ראשונים שכהן – ולא רק לוי – שותף למלחמה. כך כתב רש"י (נזיר מז ע"ב): 'והתניא משוח מלחמה קודם לסגן... דתלו ביה רבים – דעביד מלחמה בשביל רבים'. כך מובא גם בתוספות הרא"ש (הוריות יג ע"א):

> איבעיא להו לענין טומאה סגן ומשוח מלחמה איזה מהן קודם... דפשיטא ליה דלהחיותו משוח מלחמה קודם לפי שהוא ראש ערכי המלחמה וחיי ישראל תלוין בו.

כלומר, הן לרש"י הן לתוספות הרא"ש, כהן משוח מלחמה נלחם. וכך כתב גם הרד"ק (שמואל ב, כג):

> ואעפ"י שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים, להילחם באויבי ה' הוא מצוה. כשצוה הקדוש ברוך הוא להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המיצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל, וכן צוה להיות כהן משוח מלחמה ולהיכנס עם ישראל למלחמה. והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל.

כלומר גם כהנים נלחמים, וזאת אף אם הדבר כרוך בהיטמאות למתים.

ג) במלחמות ישראל הכהנים הם שהיו נושאים את הארון כחלוצים לפני המחנה – כך אצל יהושע בכיבוש הארץ[7] וגם בתקופות מאוחרות יותר,[8] ולא חששו לטומאת מת.[9]

ד) מלחמה היא גדר של פיקוח נפש אשר דוחה את כל המצוות שבתורה (פרט לג' העבירות החמורות), כולל טומאת כהן למת. הדבר אמור הן ביחס למלחמת מצווה הן ביחס למלחמת רשות, שלאחר שנכנסו אליה היא יכולה להפוך למלחמת מצווה.

3. יש שרוצים לפטור את שבט לוי ממלחמה בהסתמך על דברי הספרי (במדבר לא פיסקה ה):

> אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא... מה ת"ל **לכל** מטות ישראל תשלחו לצבא, **להביא את שבטו של לוי.**

ובהקשר לכך כתב ר' דוד פרדו ב'פירוש ספרי דבי רב' (פרשת מטות, פיסקה קנז):[10]

> אלף למטה – כלומר אלף לכל שבט ושבט, והא דכתיב לכל מטות ישראל, נדרש כפני עצמו להביא שבט לוי, דאע"ג דבשאר המלחמות נראה דלא היו הולכין

7. יהושע פרקים ג-ד, ושם ו, ו-יב; וכן ח, לג.
8. שמואל ב, טו; שם, כד-כט; מלכים א ח, ג-ו ועוד.
9. לא זה המקום לדון במקומם של לוויים בנשיאת הארון – סוגיה שעליה נשברו קולמוסים רבים; לענייננו די באמור בפסוקים המפורשים הנ"ל על נשיאת הכהנים. הערת: נ"ג.
10. ספרי עם פירוש ספרי דבי רב, ירושלים: מכון לב שמח, תש"ן, עמ' שנט.

בחזרה לעמוד התוכן

> וכדאשכחן נמי גבי מרגלים, והטעם כמ"ש הרמב"ם ריש פ"ג מהלכות כלי מקדש דמצות עשה להיות הלוים פנויים ומוכנים לעבודת המקדש, מ"מ במלחמת מדין לנקום נקמת ה' נתחייבו גם הם.

וכתב בשו"ת יד אפרים (סי' יא), שמדברי הספרי 'לרבות שבט לוי' יש ראיה דשבט לוי לא השתתף במלחמה על ארץ ישראל, שכן אם נאמר שהלוויים משתתפים במלחמה אף בכיבוש הארץ ככל ישראל, למה לנו ריבוי מיוחד במדין: 'אלף למטה לכל מטות ישראל, להביא שבט לוי'. ויש להקשות על כך כמה קושיות:

א) דבריהם סותרים את דברי הרמב"ם לעיל, מהם עלה ששבט לוי דווקא משתתף במלחמת מצווה, כולל כיבוש הארץ.[11]

ב) קיימת לספרי זה גרסה הפוכה: **'לכל** מטות ישראל תשלחו לצבא **להוציא** את שבטו של לוי' – כך גרס הגר"א. לפי גרסה זו הרי היוצרות מתהפכים: בשאר המלחמות (לפחות במלחמת מצווה) **שבט לוי** כן נלחם. זאת ועוד, גם לאותם שגורסים 'להביא', ניתן להסביר שהדבר נאמר נגד הוה אמינא שיכולה הייתה להיאמר, שמכיוון שמלחמת מדיין אינה מלחמת מצווה 'רגילה' כהגדרתה ברמב"ם[12] אלא 'מלחמת נקמה',[13] אולי שם היה מקום דווקא לפטור את הלוויים, ולכך היה צורך להדגיש שגם הם חייבים. ברם, פשיטא שבמלחמת מצווה רגילה הם חייבים.

נכון הוא שדעת אברבנאל (במדבר לא) היא ששבט לוי לא השתתף במלחמת מדיין, וכדבריו:

> והנה לא הלך עמהם איש משבט לוי, לפי שהם לא היו יוצאים בצבא ולא היו נוחלים בארץ וגם לא בשלל המלחמה. והנה שלח עמהם לשר הצבא את פנחס שהיה צורר את המדיינים, כי לא רצה משה לעשות את המלחמה הזאת בעצמו.

אלא שדברי האברבנאל קשים מכמה סיבות:

א) דבריו אינם מתיישבים, לכאורה, עם הספרי, וזאת לפי שתי הגרסאות. זאת משום שאם הוא גורס בספרי 'להביא' את שבט לוי, אזי משמע שכל שבט לוי נלחם במדיין ולא רק פנחס; ואם הוא גורס 'להוציא' את שבט לוי, משמע ששבט לוי נלחם בכל מלחמות ישראל פרט למלחמת מדיין. כך או כך, הספרי מהווה ראיה לסתור לאברבנאל.

ב) אברבנאל סותר עצמו, לכאורה, מיניה וביה. תחילה כתב ששבט לוי לא השתתף במלחמת מדיין, ומיד אח"כ כתב שפנחס שהיה משבט לוי לקח חלק במלחמה! ומה שביאר שמשה לא רצה לעשות מלחמה לבד, זאת מניין לו? וגם אם כך הדבר, מניין לו שטעם כזה מתיר לו לחרוג מההלכה ולגייס את שבט לוי למלחמה? ואם תאמר שהיה זה בגדר פיקוח נפש, הרי בכוחו של גדר זה להתיר לגייס את כל שבט לוי ולא רק את פנחס. סוף דבר, נכון שכך כתב אברבנאל, ואולם משנתו קשה עד למאוד.

4. ב'משנת יעבץ'[14] כתב שבני לוי פטורים ממלחמות המוטלות על הציבור, אבל הם אינם

---

11. ואם תאמר שאלה שיטות חלוקות, אזי ברי שאין בדבריהם כדי ליישב את שיטת הרמב"ם שעליה אנו דנים.
12. רמב"ם, הל' מלכים פ"ה ה"א.
13. לעניין ייחודה של מלחמת מדיין, ולעניין מקומן ההלכתי של מלחמות 'ייחודיות', ראה הרב נריה גוטל, שלמי שמחה, ירושלים תשע"ו, סי' יט, עמ' 199–201. הערת: נ"ג.
14. משנת יעבץ, הל' שמיטה ויובל פי"ג ה"ב.

בחזרה לעמוד התוכן

פטורים ממלחמות שנובעות מהנהגת המלך. לכן בכל מקום שאין מלך (או מלוכה השקולה הלכתית למלך), אינם יוצאים למלחמה. ויש לדחות את דבריו:

א) דבריו סותרים את דברי הרמב"ם לעיל, ש'**הכל**', כולל שבט לוי, יוצאים למלחמת מצווה – שכמובן מוטלת על הציבור.

ב) מה המקור לחדש שישנו עוד סוג של מלחמה, ועליו לא שמענו, שבו יש היתר גורף למלך לצאת למלחמה, וזאת שלא עפ"י כללי התורה וסייגיה?[15]

5. בספר 'עמק הנצי"ב'[16] כתב שאמנם נכון הוא ששבט לוי לא היה יוצא להילחם, אבל הוא היה מספק לחם ומים ללוחמים. אלא שעל מענה זה נראה להעיר:

א) זאת מניין לו? אמנם מצאנו שמי שאירס אישה ולא לקחה וכו' פטור מיציאה למלחמה ובה בעת הוא חייב לספק מים ומזון לחיילים, אך לעומתו מי שנשא אישה פטור לגמרי, גם מאספקת מזון ללוחמים, וא"כ מניין לו שדינו של לוי הוא כמי שרק אירס אישה ולא כמי שכבר נשאה?

ב) דבריו ששבט לוי לא היה יוצא להילחם **כלל** סותרים, כאמור לעיל, את דברי הרמב"ם ששבט לוי היה יוצא למלחמות חובה ורשות כאחד.

6. רמי"ל זק"ש כתב בקונטרס 'נרות שבת'[17] ששבט לוי פטור ממלחמת כיבוש הארץ משום שאין לו נחלה וביזה בארץ ישראל, אבל בשאר מלחמות גם שבט לוי חייב. לכאורה נראה שגישה זו תואמת להפליא את לשון הרמב"ם עצמו, בהלכות שמיטה ויובל הנ"ל, הלכה יב:

> ...לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם...

15. ואין לומר שמכוח 'דינא דמלכותא דינא' מותר למלך ישראל לעשות ככל העולה על רוחו, כולל יציאה למלחמה סתם, שכבר העליתי במאמרי 'דינא דמלכותא דינא' (טרם פורסם) שלשיטת חלק מהראשונים 'דינא דמלכותא דינא' אינו שייך אלא רק במלך גוי, ואף לשיטת הראשונים שסבורה שדד"ד שייך גם במלך ישראל, הרי שמותר לו לעשות רק מה שנאמר אצל שמואל הנביא (שמואל א' ח, יא-יז), ולא יותר, ושם לא מופיעה הזכות לערוך מלחמה כרצונו, אלא רק עפ"י הקריטריונים של התורה, מלחמת מצווה או רשות (או חובה). כך מובא בשו"ת בעלי התוספות, סי' יב אות א, תשובת ר"ת: 'מה שאמרתם דינא דמלכותא, באומות העולם מיירי, אבל מלכי ישראל ומלכי בית דוד דנין אותו כדמפרש פ' כהן גדול ואין יכולין לגזול, כלומר שלא כדין. ואפילו למ"ד כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו אין לך בו אלא חידושיו, ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו אוסרי מלחמתו, אבל לעצמו להרבות לו הון ולהיות לו לגן ירק לא. כדאשכחן פ' הכונס בדוד שלא רצה אפילו לעשות לו גדר, ומלחמה היתה... דודאי דינא דמלכותא דינא אפילו בדברים דלאו דינא קא עבדי, דקטלי דיקלי לאו דינא, ובמלכי אומות העולם מיירי... דדינא דמלכותא דינא אינה אלא בדברים שהמלכות עושה, כגון מכס קצבה וגשרים...'.
עוד יש להעיר שמהמשנת יעב"ץ עולה שבמלחמת רבים המלך כפוף לחוקי התורה ואילו במלחמת יחיד הוא יכול לעשות כרצונו, ולעומת זאת מהרמב"ם בהלכות תרומות, פ"א ה"ב, שמחלק בין כיבוש רבים לכיבוש יחיד, משמע להיפך – שאדרבה, כוחו של כיבוש רבים חזק יותר מכיבוש יחיד.
16. עמק הנצי"ב, מטות ה.
17. מובא בספר משפט הצבא בישראל, לר' אלתר דוד רגנשברג, תל אביב, תש"ט, עמ' צב.

בחזרה לעמוד התוכן

כלומר הרמב"ם כורך נחלה, ביזה ומלחמה בחדא מחתא. אלא שלגישה זו, לשון הרמב"ם קשה:

א) בהלכה י (שם) כתב הרמב"ם כי 'כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען, וכן הן מוזהרין שלא יטלו חלק בביזה בשעה שכובשין את הערים...'. הרמב"ם היה אמור להוסיף לכך: וכן מוזהרים שלא ליטול חלק במלחמה. כמו כן בהלכה יב: 'ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה', היה אמור להוסיף: ובמצוות כיבוש הארץ עם אחיו וכו'!

ב) בהלכות מלכים (פ"ז ה"ד) הרמב"ם מחייב את הכול ביציאה למלחמת מצווה, כולל שבט לוי, והוא מונה (שם פ"ה ה"א) גם את מלחמת כיבוש הארץ!

ג) מה הטעם לחלק בין מלחמת כיבוש הארץ לשאר מלחמות? אם טעמו של הרמב"ם לפטור את שבט לוי הוא מפני שהובדל לעבוד את ה' (הלכה יב), הרי טעם זה תקף לכל המלחמות, א"כ כיצד הרמב"ם (הלכה יא) מתיר להם נחלה וביזה בחו"ל, ומסתבר כדלעיל גם לערוך מלחמה?

ניתן לתרץ שמכיוון שהטעם של פטור שבט לוי ממלחמה הוא שהשבט הובדל לעבודת ה' וכו', כל מי שמבדיל עצמו הלכה למעשה והוא קודש לה', הוא הוא הפטור ממלחמה. לעומת זאת מי שלא מבדיל עצמו משאר העם, הרי שגם אם הוא מיוחס לשבט לוי, הוא כן חייב במלחמה, ועליו נאמרו הדינים של אלו שאינם חוזרים מעורכי המלחמה ודין אשת יפת תואר. ברם, גם ביאור זה קשה, לפי שאם מקור הפטור ממלחמה הוא האיסור בקבלת נחלה וביזה, הרי ששם אין הדבר תלוי ברצון כלל, ומניין הקביעה שבמלחמה הדבר תלוי בו? ואם תאמר שהתורה היא שהבדילה בין איסור נחלה וביזה לבין דין מלחמה, א"כ מה המקור לכך שאם הוא מבדיל עצמו וכו' הוא פטור ממלחמה?

7. הרב חיים קנייבסקי כתב בספרו 'דרך אמונה' (הל' שמטו"י פי"ג הי"ב) שאמנם נכון הוא שהכהנים פטורים ממלחמה, אבל הם רשאים להתנדב, וזאת בניגוד למי ש'בנה בית ולא חנכו' שאסור לו אפילו להתנדב. ברם, גם על דבריו יש לשאול:

א) כיצד הוא יסביר את דברי הרמב"ם לעיל המחייבים את כולם, כולל שבט לוי, לצאת למלחמת מצווה?

ב) הוא רוצה להוכיח שמתוך שהתורה חייבה את שבט לוי במלחמת מדיין, סימן שבשאר המלחמות היא פטרה אותו. הוכחה זו כבר הובאה לעיל (סעיף ג2) ונדחתה.

ג) מניין לו שדבר זה תלוי ברצונם, הרי לקיחת ביזה ונחלה אינה תלויה ברצון הלוויים, א"כ ממה נפשך: אם הפטור ממלחמה נלמד מאיסור ביזה ונחלה, הרי שם אין הדבר תלוי בהם וממילא גם היציאה למלחמה אינה תלויה בהם, ואם אין זה נלמד משם, מניין ששבט לוי פטור ממלחמה? ולומר שהמקור הוא מלחמת מדיין – קשה, כאמור לעיל.

ד) כבר הוכחנו לעיל שאין הדבר יכול להיות תלוי ברצונם של הלוויים.

8. בשם הגרי"ז סולובייצ'יק מובא שעקרונית בני לוי חייבים במלחמה, אלא שמעשית הם יוצאים מאוחר יותר ורק אם צריכים להם. דבריו אלה אכן נראים נכוחים, שהרי במלחמת מצווה, גם ביחס לשאר האנשים החייבים במלחמה, כמו כלה מחופתה וכדו', אין הכוונה שכולם יוצאים מיד לשדה הקרב, שהרי צריך לדאוג גם לעורף: לנשים, לילדים, לזקנים

בחזרה לעמוד התוכן

ועוד. מתקבל על הדעת שלוקחים אנשים למלחמה לפי סדרי העדיפויות והצרכים. מסתבר שגם את הלוויים, משרתי השם, לא גייסו ראשונים לקרב. עם זאת שעה שהיו צריכים אותם, היו לוקחים אותם כמו שלוקחים במצב כזה כל אחד מישראל. ייתכן שלזה כיוון הרמב"ם באומרו בצורה מדוקדקת ש'אינם עורכים מלחמה **כשאר ישראל**' – הרי אם רצה להגיד שאינם עורכים מלחמה ככלל, באופן גורף, היה כותב 'ואינם עורכים מלחמה כלל'. כדבריו ניתן להוכיח מדברי התוספות (מגילה ג ע"א):

> אמש בטלתם תמיד של בין הערבים – קשה אמאי בטלוהו בשלמא תלמוד תורה בטלו לפי שהיו צרים על העיר כל ישראל אבל הכהנים אמאי לא היו מקריבים התמיד. וי"ל לפי שהארון לא היה במקומו כדאמר פרק הדר (עירובין סג ע"ב) והכהנים נושאין את הארון...

רואים כאן בעליל שלא גייסו לכתחילה לצבא את כלל הכהנים, אלא רק את אלו שנזקקו להם לשאת את הארון.

9. הראי"ה קוק, כתב ב'שבת הארץ' (פי"ג הי"ב):

> ונראה שאע"פ שאין שבט לוי עורכין מלחמה היינו לעשות מלחמה פרטית, כמו שאפשר שיזדמן ששבט אחד עושה מלחמה בשביל ההתנחלות שלו שימצא לו בזה, אבל כשכל ישראל יוצאין למלחמה מחוייבים גם הם לצאת ומלחמה של כלל ישראל, זאת היא גם כן עבודת ד' שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת ד' הוא שייך לה יותר משאר כל העם.

לדעת הרב קוק, שבט לוי **חייב בכל מלחמה ציבורית, רשות ומצווה כאחד.** הפטור היחידי הוא ממלחמה פרטית. אדרבה, לכתחילה לוקחים את הלוויים למלחמה ציבורית, שכן הם היותר מיוחדים לעבודת ה'. וכן מצינו שבמלחמת רשות יוצאים הצדיקים היותר גדולים, שהרי כל היראים מעבירות שבידם חוזרים מעורכי המלחמה. המקור לחלק בין מלחמה כללית למלחמה פרטית נמצא ברמב"ם תרומות (פ"א ה"ב):

> ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל וזה הוא הנקרא כיבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצות.

הרמב"ם מחדש שישנם שני סוגים של מלחמות, כללית ופרטית. א) מלחמה כללית, שעם ישראל נלחם וכובש מדעת כלל ישראל, וזה נקרא כיבוש רבים, המחיל על מקומות אלו שם א"י על כל המשתמע מכך. ב) מלחמה פרטית, ששבט נלחם מדעתו, שם אין חל שם א"י על אותם מקומות שנכבשו. את אותה הבחנה שבין מלחמה כללית למלחמה פרטית החיל הרב קוק לענייננו. במלחמה של כלל ישראל, שהיא המלחמה היותר משמעותית, לא רק ששבט לוי חייב, אלא הוא מהראשונים היוצאים למלחמה. לעומת זאת במלחמה פרטית הוא אינו נוטל חלק.

סיכום

מכל האמור עולה ששני ביאורים נשארו בעינם וללא קושי משמעותי: זה של הגרי"ז

בחזרה לעמוד התוכן

סולובייצ'יק וזה של הראי"ה קוק. **לדעת שניהם, שבט לוי חייב במלחמות מצווה ורשות כאחד.** עם זאת קיים הבדל ביניהם: לגרי"ז סולובייצ'יק בכל מלחמה ישנם סדרי עדיפויות, ולכן את שבט לוי מגייסים לבסוף. לעומת זאת לדעת הראי"ה קוק את שבט לוי היו מגייסים דווקא ראשונים.[18] לאור זאת ניתן ליישב את כל הקשיים שהועלו במשנת הרמב"ם:

א) אין כל סתירה בדברי הרמב"ם. אכן גם הלוויים חייבים במלחמות מצווה ורשות, ומה שכתוב שאינם עורכים מלחמה, לגרי"ז הכוונה שמגייסים אותם אחרונים ורק כאשר הם נצרכים, ולרב קוק הם פטורים ממלחמה פרטית, שבטית וכדו', אך הם חייבים במלחמות הציבור.

ב) כהנים אכן נלחמים במלחמת הרשות, והמקורות שכך כתבו מתפרשים כפשוטם.

ג) ברור מדוע הרמב"ם מביא את פטור הלוויים ממלחמה בהלכות שמיטה ויובל ולא בהלכות מלכים. הדבר נובע מכך שבהלכות מלכים הוא עוסק במלחמות חובה ורשות, בהן הלוויים אכן אינם פטורים אלא חייבים, ולכן ברור שאין כל מקום לציין את מצב הפטור. כך גם ברור מדוע הלוויים אינם נזכרים בין החוזרים מעורכי המלחמה בשל היותם לוויים, כי אכן אמת הדבר, הם חייבים במלחמה.

ד) ומה ששאלנו, שאם הטעם לפטור את הלוויים מנחלה וביזה הוא בשל היותם קודש לה', אזי מדוע הם זוכים בכל זה בכיבוש מחוץ לא"י, וכי שם אינם ממשיכים להיות קודש? נראה לומר שכאן מדובר על תפקיד קודש **המיוחד להם בענייני ארץ הקודש.** כשם שכל יחיד מישראל מצווה לכבוש את הארץ וליישבה בפועל בתחומים המעשיים, כך הלוויים נתחייבו לעשות כן בצד הרוחני, הן בהרבצת תורה לרבים ('כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו' וכו'), הן בעבודת הקודש בבית המקדש וכו'. וכן מצינו בספרי (במדבר קרח פיסקא קיט):

> ויאמר ה' אל אהרן **בארצם לא תנחל** וחלק לא יהיה לך בתוכם **אני חלקך ונחלתך** בתוך בני ישראל... ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל בשעת חילוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בביזה. **אני חלקך ונחלתך – על שולחני אתה אוכל ועל שולחני אתה שותה.**

לעומת זאת ביחס לכל מה שאינו שייך וקשור לא"י, הלוויים זוכים ופועלים ככלל ישראל. לאור כל זה ברור המשך דברי הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל, שם הי"ג): 'ולא שבט לוי בלבד אלא **כל איש** ואיש מכל באי העולם **אשר נדבה רוחו** אותו...' – אנשי קודש אלו חייבים במלחמה למצער ככל איש ישראל.

18. לקביעה זו קשים דברי התוס' לעיל, שהרי שם משמע שלקחו לכתחילה רק את הכהנים ההכרחיים לנשיאת הארון, וכלל הכהנים נשארו במחנה.

בחזרה לעמוד התוכן